

УДК 339.543(045)

ВОЙТОВ С.Г.,
к.е.н., старший науковий співробітник
Національної академії наук України
ЖИР С.І.,
к.ф.-м.н., доц., проректор з організаційно-гуманітарної роботи
Університету митної справи та фінансів

МИТНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

***Анотація.** Стаття присвячена висвітленню проблематики митного регулювання й митної системи України, а саме теоретичних аспектів і механізмів їх вдосконалення за умов інтеграції національної економіки в світовий економічний простір. У межах дослідження проаналізовано науково-практичні сторони процесів трансформації крізь призму проблем фіскальної надмірності митної системи, впровадження нових регулятивних інструментів, зокрема системи оцінки ризиків і постаудитного контролю. В статті також розглянуто застосування особливих заходів захисту української економіки: антидемпінгових, спеціальних та компенсаційних процедур.*

***Ключові слова:** митне регулювання, митна справа, митний постаудит, реформування митної системи.*

Войтов С.Г., к.э.н., старший научный сотрудник, Национальная академия наук Украины
Жир С.И., к.ф.-м.н., доц., проректор по организационно-гуманитарной работе Университета таможенного дела и финансов

ТАМОЖЕННЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ИНТЕГРАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ УКРАИНЫ

***Аннотация.** Статья посвящена исследованию проблематики таможенного регулирования и таможенной системы Украины, а именно теоретических аспектов и механизмов их совершенствования в условиях интеграции национальной экономики в мировое экономическое пространство. В рамках исследования проанализированы научно-практические стороны процессов трансформации сквозь призму проблем фискальной избыточности таможенной системы, внедрение новых регулятивных инструментов, в частности системы оценки рисков и постаудитного контроля. В статье также рассмотрено применение особых мер защиты украинской экономики: антидемпинговых, специальных и компенсационных процедур.*

***Ключевые слова:** таможенное регулирование, таможенное дело, таможенный постаудит, реформирование таможенной системы.*

Voitov S.G., Ph.D., Senior Researcher, National Academy of Sciences of Ukraine
Zhir S.I., Ph.D., Vice-Rector for Organizational and Humanitarian Work, University of Customs and Finance

CUSTOMS DETERMINANTS OF INTEGRATION STRATEGY OF UKRAINE

***Abstract.** This article examines a range of problems of customs regulations in Ukraine and Ukrainian customs system, including theoretical issues and improvement mechanisms, in the framework of integrating of the national economy into the global economy. The research analyzes the scientific and practical aspects of the transformation processes through the prism of the problem of fiscal redundancy of the customs system, introduction of the new regulatory instruments, in particular, the risk assessment system and the system of post clearance audit. The article also reviews the application of special protection measures for the Ukrainian economy, such as anti-dumping, countervailing and safeguards policies.*

***Key words:** customs regulation, customs system, post clearance audit, reformation of the customs system.*

Актуальність проблеми. Теорія формування та застосування регулятивного механізму міжнародної торгівлі неодмінно стикається з таким інституційним утворенням як економічний кордон незалежної економіки. Коли ж прояви регулювання міжнародної торгівлі спускаються від теоретичного рівня ключових закономірностей та концепцій до рівня практики диригування міжнародних торговельних потоків, економічний кордон перетворюється на митний кордон, з властивим йому інструментарієм митного регулювання. Здійснення ж виваженої та ефективної митної політики через оптимізовані й осучаснені до вимог міжнародних економічних відносин механізми митного регулювання сприяють ефективній зовнішньоекономічній діяльності країни й позитивно позиціонують її по відношенню до світового економічного простору та сприяють її ефективній інтеграції до спільноти розвинутих країн.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи митної справи, митної політики та митного регулювання ЗЕД, їх провадження, удосконалення та регулювання, через високу значимість для держави охоплюють досить значне коло наукових робіт провідних фахівців-міжнародників та практиків митників, серед них варто відзначити І. Бережнюка, В. Будкіна, О. Гребельника, І. Карамбовича, А. Макаренка, В. Новицького, П. Пашка, В. Сіденка, А. Філіпенка, О. Шниркова та ін.

Зважаючи на те, що митне регулювання є ключовим фактором впливу держави на процеси міжнародних торговельних відносин, дослідження сучасного стану й визначення конкретних напрямів реформування процесу є нині на часі, а отже визначається **метою дослідження**.

Виклад основного матеріалу. Діалектично роздвоюючись на митно-тарифне та нетарифне регулювання [1, с.7] вплив митного регулювання здатен сприяти ефективній селекції експортно-імпортних потоків, формувати визначену зовнішньоекономічну політику, оптимально захищати та позиціювати національну економіку по відношенню до світового економічного простору. Податкові складові митного регулювання (мито, ПДВ, акциз), окрім того, сприяють забезпеченню державної фіскальної політики через наповнення Державного бюджету. Таким чином, безпосередній вплив та призначення митного регулювання розкривається через його функції – регулюючу, захисну та фіскальну.

В результаті поступового включення національної економіки до системи світогосподарських відносин, поглиблення міжнародних торговельних процесів, становлення на рейки ринкових механізмів функціонування ЗЕД, відбувається докорінний перегляд та зміна пріоритетів митної діяльності. Вказані трансформації національної митно-регулятивної системи пов'язані насамперед з:

- ефективізацією митно-тарифних та митно-податкових складових державної політики. Як доводить досвід передових країн, наповнення фондів державного накопичення (Державного бюджету) непрямыми податками не є ефективним, оскільки оподатковує обіг а не результат, призводить до надлишкової інфляції та гальмує швидкість економічного розвитку. Окрім того, оподаткування зовнішньоекономічних операцій з фіскальною метою, зазвичай, заважає проведенню зваженої митно-тарифної політики та суттєво підриває міжнародний авторитет держави;

- розширенням та вдосконаленням організаційної структури, функцій, нормативної бази та повноважень митних органів. В даний час вже немає необхідності тотального митного контролю та контролю за сплатою митних платежів на кордоні. Митні органи в будь-який момент після розмитнення можуть прийти з перевіркою бухгалтерії підприємства-імпортера (експортера) чи його партнерів або контрагентів та виявити всі ті порушення, які не вдалося помітити при безпосередньому перетині товаром митного кордону;

- інтеграцією економіки України та відкриттям національних ринків. За умов посилення вказаних тенденцій значним чином втрачається середня величина тарифного захисту, а слабкі та незахищені галузі національної промисловості стають незахищеними по відношенню до зрілого та конкурентного закордонного виробника, що має подекуди столітню історію.

Розпочинаючи огляд із ефективізації митно-тарифних та митно-податкових складових та визначення фіскальної достатності державної політики, зазначимо, що критерій фіскальної достатності зводиться до забезпечення такого обсягу податкових надходжень, який є оптимально бажаним відповідно до вимог проголошеної економічної доктрини [2, с. 33].

Згідно переліку функціональних пріоритетів, закладених зокрема в стратегічних нормативних документах в галузі функціонування та реформування митної системи, основними завданням митниці є захист митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захист внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки [3]. Практика ж діяльності митної системи вказує на тенденцію не адекватну поставленим вище завданням – фіскальна складова митної справи займає лідируюче перше місце серед функцій митних органів, а щоденна гонитва за виконанням плану зводить нанівець задекларовані пріоритетні завдання митниці: регулювання економіки, захист економічних інтересів та забезпечення економічної безпеки держави. Митниця наперекір задекларованим Міністерством фінансів постулатам про «створення якісної, модернізованої і прозорої сервісної служби для бізнесу і громадян» фактично так і лишається лише «державним фіскальним органом» [4], який потрібно змінювати.

Аналіз практики діяльності митних органів зайвий раз доводить вказану тенденцію (див. табл. 1): величина митних платежів, що спрямовуються митними органами до Державного бюджету є дуже великою, а за результатами окремих років навіть перевищує величину внутрішньоподаткових надходжень.

Таблиця 1

**Співвідношення рівнів податкових надходжень митних органів та органів стягнення в
внутрішньодержавних податків та зборів Державної фіскальної служби України
в Державному бюджеті України (2008-2017 рр.)**

Показник	Рік			
	2008	2011	2014	2017
Державний бюджет України (ДБУ) (млрд. грн.)	231,7	314,6	357	793,4
Сума податкових надходжень до ДБУ забезпечених митними органами (млрд. грн.)	96,4	115,9	137	317,6
Сума внутрішніх податкових надходжень до ДБУ забезпечених органами стягнення внутрішньодержавних податків (млрд. грн.)	72	146	143,4	310
Частка податкових надходжень забезпечених митними органами у загальному обсязі ДБУ (%)	41,6	36,8	38,4	40
Частка внутрішніх податкових надходжень забезпечених органами стягнення внутрішньодержавних податків у загальному обсязі ДБУ (%)	31,1	46,4	40,2	39,1

Примітка: складено за даними Державної казначейської служби України [5]

Керуючись практичним досвідом, емпіричними даними функціонування митних систем іноземних держав (табл. 2), а також, враховуючи сучасний рівень технологічної оснащеності національної митниці, зазначимо, що оптимальним рівнем митних надходжень на даному етапі розвитку є такий, що забезпечував би близько 20 % загального обсягу податкових надходжень.

Таблиця 2

Митні надходження у структурі податкових надходжень окремих країн

Країна	Німеччина	США	Японія	Аргентина	Панама	Єгипет	Індія	Марокко	Гамбія
%	38,4	2,5	1,5	8	20,2	20	24,1	20,1	44,5

Джерело: складено автором за даними [6]

В Україні показник рівня митних надходжень в структурі податкових надходжень становить близько 40 %, що за нинішніх умов провадження митної діяльності не є сприятливим в рамках забезпечення економічної безпеки й провадження регулятивно-захисної функції, що властиві розвинутому стану митної економіки: фінансовий пріоритет (а точніше, виконання плану надходжень будь-якою ціною) заважає розвитку пріоритетних у рамках формування митно-тарифних відносин функцій – ефективного захисту національного ринку й виробника та регулювання зовнішньої торгівлі. У даному випадку варто вказати на те, що негативна тенденція «фінансового» оподаткування ЗЕД була зрозумілою ще науковцям ХІХ ст. (мова оригіналу): «финансовыя пошлины служили только ко вреду, а охранительныя – во благо... [7, с. 43]», проте ніяк не може бути прийнятною нинішніми державотворцями.

Повертаючись до особливостей формування функціональної складової митної системи України, погодимося, що одномоментна зміна функціональної спрямованості системи неможлива, більш того, згубна для zdeформованої й надміру залежної від державного бюджету національної економіки. Реформування потрібно провадити поступово, проте рішуче, шляхом:

- перегляду та відходу від превалювання фінансового пріоритету як у митно-тарифному оподаткуванні, так і у системі митних платежів;
- зменшення податкового тягаря непрямих податків (особливо що стосується ПДВ), їх перерозподіл до стандарту ширшого застосування акцизів в середній і довгостроковій перспективі;
- перегляду і скасування неефективних пільг у митному оподаткуванні;
- ліквідації незначних у фінансовому відношенні митних зборів, що приносять більші ускладнення для розвитку міжнародної торгівлі та інтернаціоналізації національної економіки, аніж надходжень до державного бюджету України.

Вказані складові оптимізації митної системи в короткій перспективі повинні забезпечити в тому числі достатні митні надходження, а в подальшому – становлення ефективного механізму захисту і регулювання економіки та формування ефективної зовнішньоекономічної діяльності України.

Розглядаючи митні детермінанти інтеграційної стратегії України через призму найбільш актуальних митних реформ окремо варто зупинитись на питанні розширенням та вдосконаленням організаційної структури, функцій, нормативної бази та повноважень митних органів. В даному випадку особливої уваги заслуговують питання формування розвиненої системи оцінки ризиків й налагодження сучасної системи постаудитного контролю. Особлива актуальність указанного питання для національної економіки підкреслена ще й тим, що формування розвиненої системи оцінки ризиків й налагодження сучасної системи постаудитного контролю є однією з умов, що визначаються Угодою про асоціацію України та ЄС (ст.76, п.1 е) [8].

Формування системи оцінки ризиків є тим критерієм, який встановлює на скільки суб'єктивний фактор включається в процеси митного очищення, чи так званого «розмитнення». Критерії оцінки ризиків в автоматичному режимі визначають: який вантаж і якою мірою піддавати митним процедурам – догляду, аналізу класифікації, митної вартості, лабораторному аналізу, тощо. Належним чином розроблена й налагоджена система аналізу ризиків дозволяє уникнути суб'єктивних намагань митника затягнути процес розмитнення, запросивши чи не запросивши виконання додаткової митної процедури. Тобто усуває саму бюрократичну корупційну складову. Нерозривно формування системи оцінки ризиків пов'язане з процедурою постаудитного контролю. В українській практиці цей процес в більшості випадків прийнято називати «митним постаудитом», у світі – «post clearance audit». Особливістю процедури виступає те, що при безпосередньому ввезенні (вивезенні) товару, дані про його асортимент, кількість, суми сплачених платежів приймаються митницею з мінімальним рівнем митних формальностей. Натомість протягом трьох років після розмитнення, знову ж таки, керуючись об'єктивними критеріями ризику, підприємство можуть відвідати митники з перевіркою системи обліку й звітності. Таким чином або ж зайвий раз підтвердивши законність зовнішньоекономічної діяльності підприємства, або ж виявивши порушення й наклавши значні фінансові санкції.

В митній практиці впровадження постаудиту почалося ще до підписання Угоди про асоціацію. Були створені департамент аналізу ризиків, відділи митного аудиту на митницях, сформований штат працівників й нормативна база. Проте указаних ініціатив було недостатньо. Більш того, після злиття митної і податкової служб воедино (спочатку в Міністерство доходів, а зараз – у Державну фінансову службу (ДФС)), пріоритетність розвитку митного постаудиту, як механізму контролю зовнішньоекономічних операцій була втрачена, так як сам процес був об'єднаний з внутрішнім податковим напрямом діяльності ДФС. Хоча митний постаудит має

неоспориму відмінність від податкового, а тому повинен здійснюватися у межах та у взаємодії саме з митними органами.

Зважаючи на необхідність переходу до європейських стандартів, першочерговими напрямками, які потрібні для інтенсивного розвитку митного постаудиту повинні стати:

- виділення митного аудиту в самостійну підсистему діяльності фіскальної системи держави з нерозривним функціональним зв'язком та підпорядкуванням митному напрямку діяльності служби. Вказаний процес повинен поступово, але неухильно змінювати існуючу корупційну систему митного оформлення;

- удосконалення існуючої системи правового забезпечення митного постаудиту. Особливо, питань розробки та деталізація методології митних перевірок окремих видів чи сторін діяльності суб'єктів ЗЕД (наприклад, розробка питань включення роялті і ліцензійних платежів до митної вартості, трансфертного чи офшорного ціноутворення, тощо). Це дозволить на мільярди поповнити державний бюджет й захистити національного виробника від імпорту, який ввозиться із заниженим рівнем митних платежів;

- підвищення кваліфікації працівників митних органів в питаннях обліку й аудиту зовнішньоекономічної діяльності. Це можливо через залучення висококваліфікованих аудиторів провідних національних та міжнародних аудиторських компаній, з одного боку, до робочих груп із штатними працівниками підрозділів митного аудиту, з іншого – шляхом стажування митних аудиторів в провідних аудиторських організаціях;

- залучення фахівців провідних аудиторських компаній до проведення митного аудиту на умовах підяду (аутсорсингу) за окремими тематиками чи перевітками. Підкреслимо, що законодавчої можливості залучення зовнішніх експертів в процеси митної діяльності зараз не існує;

- забезпечення належного рівня правового захисту митного аудитора. Необхідність вказаного впливає з того, що донарахування за результатами перевіркової діяльності сягають мільйони гривень, призводять до відкриття кримінальних справ і притягнення до відповідальності окремих суб'єктів ЗЕД;

- забезпечення належного рівня оплати праці митного аудитора. Робота митного аудитора подібна діяльності висококваліфікованих бухгалтерів та аудиторів підприємств й міжнародних компаній. Проте заробітна плата рядового митника, що в середньому становить 5-6 тис. грн., у десятки разів є меншою від відповідних позицій приватного сектору. Це провокує корупцію і непрофесіоналізм, що дуже дорого коштує для держави [9].

Проблеми й напрями удосконалення можна шукати й розписувати ще досить довго. Головною причиною затримки (а може й небажання) перебудувати українську митницю під формат митного постаудиту є насамперед те, що ані у фіскальній системі, ані в «корупційній митній вертикалі» він нікому не вигідний. Корумпованому чиновництву – тим, що відбере левову частку, лівого доходу. Державі – що не дасть настільки швидкого доходу до бюджету, адже спущений зверху план митних надходжень потрібно виконувати уже сьогодні. При цьому, головне що потрібно зрозуміти, що митний аудит – це не фіскальний, а швидше превентивний інструмент. Знання того, що митні аудиторі можуть перевірити підприємство у будь-який момент протягом трьох років після оформлення, є стимулом того, щоб провадити бізнес згідно з законодавства. Більш того, за результатом митного постаудиту, можуть бути накладені чималі штрафні санкції, а відомості про правопорушення ввійдуть до «історії» підприємства. Останнє матиме значення при віднесенні його до «чорного» чи «білого» списків, наданні статусу уповноваженого економічного оператора, тощо. Більш того, враховуючи, що митний постаудит підприємства та стягнення платежів відбувається після того, як товари були продані, можливості закласти митні платежі і штрафи у собівартість продукції, що вже була реалізована немає змоги. Як наслідок, кошти підприємству доведеться платити за рахунок поточного прибутку, залишившись у результаті «митних махінацій» ні з чим.

Включення економіки України в світовий економічний простір безпосередньо пов'язане з відкриттям національних ринків і зменшенням величини тарифного захисту. Як наслідок, слабкі та незахищені галузі національної промисловості стають беззахисними по відношенню до зрілого та конкурентного закордонного виробника. Глобальні ж тенденції розвитку міжнародної торгівлі свідчать, що важливими засобами протидії неправомірній конкуренції чи торговельним умовам, що несуть загрозу національному розвитку країни є застосування особливих інструментів регулювання: антидемпінгових, спеціальних та компенсаційних заходів. Практика окремих країн виділяє також інші інструменти, що не суперечать міжнародному законодавству, зокрема СОТ.

Статистика застосування особливих заходів протекціонізму, у світових масштабах указує на широку поширеність даного інструментарію регулювання зовнішньої торгівлі (див. табл. 3).

Таблиця 3

Статистика спеціальних, антидемпінгових і компенсаційних заходів у світі

Вид ініційованого захисного заходу, шт.	Станом на кінець 2018 року	
	Ініційовано	Діють
Спеціальний	35	34
Антидемпінговий	280	1827
Компенсаційний	45	173

Джерело: СОТ [10]

Разом з тим, практика застосування особливих заходів захисту національного товаровиробника не нова й в Україні. В даному випадку є сформована законодавча база, а також напрацьована методика застосування указаних заходів, що провадиться з боку Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України. Проте оцінюючи сучасні тенденції застосування особливих заходів (див. табл. 4), варто вказати, що Україна провадить більш ліберальну торговельну політику в рамках захисту національного ринку, аніж та, що провадиться відносно неї. Указане потребує з одного боку інтенсифікації особливих заходів за окремими чутливими позиціями національного виробництва зважаючи на тиск з боку товарного імпорту (особливо з боку зростаючих азійських економік), з іншого – посилення переговорного процесу по скасуванню існуючих торговельних обмежень щодо українського експорту (особливо з боку розвинених країн – США, ЄС та Канади).

Таблиця 4

Статистика спеціальних, антидемпінгових і компенсаційних заходів в Україні

Вид ініційованого захисного заходу, шт.	Щодо імпорту товарів в Україну (станом на кінець 2018 р.)		Щодо товарів, походження з України (станом на 04.2015)	
	Ініційовано	Діють	Ініційовано	Діють
Спеціальний	-	2	5	4
Антидемпінговий	16	15	6	34
Компенсаційний	1	1	-	-

Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [11]

Актуальним питанням в частині розвитку особливих заходів захисту для української економіки нині постає також впровадження жорсткої та адекватної системи реагування на відверто дискримінаційні дії з боку Росії та інших держав-членів СОТ в двосторонніх торговельних відносинах шляхом застосування зворотних захисних заходів. Даний процес регламентовано зокрема нормами п.2 ст. XXIII ГАТТ 1947 р., де вказується, що у випадку, якщо члени СОТ вважають, що обставини застосування протекціоністських заходів з боку однієї держави до іншої є досить серйозними для того, щоб виправдати таку дію, країна, що постраждала може отримати дозвіл на призупинення застосування окремих поступок чи інших зобов'язань до країни, що ввела протекціоністські обмеження. Процедура встановлення зворотних захисних заходів не є довільною та потребує чіткого додержання норм та етапів переговорного процесу, що регламентований Домовленістю про правила і процедури врегулювання суперечок. Згідно п.2 ст. 22 останньої зокрема вказується, що якщо член СОТ не приведе протекціоністський захід, що суперечить прийнятим угодам, у відповідність з цими угодами або іншим чином не втілить рекомендації та постанови СОТ, такий член повинен вступити в переговори зі стороною, що постраждала від указаних дій з метою визначення взаємно прийнятної компенсації. Якщо домовленості про задовільну компенсацію не буде досягнуто країна, що постраждала може звернутися до СОТ за дозволом на припинення застосування щодо члена СОТ, що вжив протекціоністські заходи поступок або інших зобов'язань.

Проте основною, на нашу думку, проблемою формування ефективної системи особливих видів захисту є та, що у механізмі здійснення оперативного державного регулювання та прийняття рішень про застосування інструментів захисту національного ринку відсутній ключовий елемент структури – ефективна аналітична інституційна складова або орган, що забезпечував би Міністерство економічного розвитку і торгівлі України й інші органи влади максимально оперативною інформацією з приводу як зовнішньоторговельних, так і внутрішніх цінових чинників та диспропорцій, що виникають і несуть потенційну загрозу для національної економіки. Прототипом указаний вище перспективній аналітичній інституції могло б стати утворення Міжвідомчого аналітичного центру дослідження ринкової кон'юнктури та цінової інформації на базі Державної служби статистики України [12, с. 139].

Основна необхідність вказаної інституції в структурі державного регулювання та управління зовнішньою і внутрішньою торговельною політикою обумовлена рядом чинників. По-перше, посиленням конкурентного тиску з боку міжнародного ринку у результаті лібералізації митно-тарифного регулювання, торговельних війн проти України останніх років, а також існуванням високої імовірності зовнішньоторговельної експансії з боку найбільш активних продуцентів світового товарного ринку – економік країн Азії.

По-друге, у зв'язку з необхідністю забезпечення ефективного виконання поставлених перед Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі завдань. При цьому, створення вказаного аналітичного інституту сприяло б:

- оперативному і своєчасному реагуванню на недобросовісні конкурентні дії чи негативні зрушення у структурі зовнішньоторговельних відносин;
- скороченню тривалості антидемпінгових, антисубсидійних та спеціальних розслідувань і об'єктивному визначенню рівнів додаткового митно-тарифного захисту;
- повному інформаційному наповненню діяльності митних, податкових органів, а також Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі і Мінекономрозвитку України.

Висновки. Як бачимо митні складові інтеграційної стратегії національної економіки охоплюють досить широке коло питань оптимізації й трансформації митної системи. Найбільш значущими з них на даний час є окреслені проблеми фіскальної гіпертрофії митної системи, питання оптимізації організаційної структури, функцій, нормативної бази та повноважень митних органів через упровадження нових регулятивних

інструментів, зокрема формування розвиненої системи оцінки ризиків й налагодження сучасної системи постаудитного контролю, а також застосування особливих заходів захисту для української економіки. Максимально повне зосередження державного апарату загалом й митної системи зокрема на вирішенні указаних першочергових завдань здатне принести досить значущий ефект в економічному розвитку країни, гарантуючи її ефективну й безпечну інтеграцію в міжнародну торговельну систему.

Література

1. Карамбович І. М. Митна система та її роль в регулюванні зовнішньої торгівлі України: [монографія] / І. М. Карамбович. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. – 281 с.
2. Ліпихіна Т. Д. Оподаткування експортно-імпортних операцій в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності в Україні: дис. ... кандидата екон. наук : 08.05.01 / Ліпихіна Тетяна Дмитрівна. – Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2002. – 223 с.
3. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – С. 9.
4. Реформа митниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/organi-v-kompetencii-mfu/reforma-mytntysi>
5. Сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу: // <http://treasury.gov.ua>
6. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>
7. Бэр А. История всемирной торговли Ч.3 / А. Бэр. – М. : 1876. – 327 с
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародна угода від 21.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Войтов С.Г., Черных В.В. Детерминанты развития таможенного постаудита в условиях формирования системы таможенного контроля в Украине // Экономические отношения. – 2017. – Том 7. – № 1. – с. 98-110.
10. All WTO member countries: number of measures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://i-tip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx>.
11. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku> та <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=68dcdf4a-cc3b-40e3-8aee-1c01949e7c55&tag=ObmezhuvalniZakhodiSchodoTovarivPokhodzhenniamZUkrainiNaZovnishnikhRinkakh>.
12. Трансформація митно-тарифного регулювання України в умовах інтернаціоналізації національної економіки: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Войтов Сергій Геннадійович. – НАН України, Ін-т світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2014. – 242 с.